

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S INTERNATIONAL COOPERATION IN COMBATING MONEY LAUNDERING

Сирота Д.І., к.ю.н.,

доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Метка Ю.С., студентка ІV курсу факультету права,
гуманітарних і соціальних наук

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Мещуров А.С., студент ІІІ курсу факультету права,
гуманітарних і соціальних наук

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Україна тримає європейський курс розвитку, намагається відповідати європейським і міжнародним стандартам, виконуючи рекомендації таких організацій, що ведуть боротьбу із відмиванням фінансів. Таким чином відповідно до законів України надається не лише визначення віртуального активу, а і створюється протидія завдяки призначенню постачальнику послуг, пов'язаних із обігом віртуальних активів, статусу первинного суб'єкта фінансового моніторингу.

На нашу думку, варто звернути увагу на досвід США, де в окремих штатах зобов'язують отримати спеціальну бізнес-ліцензію постачальникам послуг пов'язаним із віртуальним активом. Вживання такого заходу значно підсилить контроль. Наприклад, у Нью-Йорку діє *bitlicense*, що посилює директиви обов'язкового фінансового моніторингу. Податки на віртуальний актив теж можуть частково вирішити питання підсиливши контроль за обігом, але ціна за це надто велика.

Якщо говорити про загальну протидію явищу легалізації коштів, то слід не тільки зосередитися на протидії самому явищу, як це продемонстровано у законі про запобігання та протидію легалізації доходів, але й на заходах раннього запобігання.

На основі дослідження міжнародного досвіду пропонуємо визначити такі напрями державної політики:

– законодавчу визначеність щодо організаційно-правових засад протидії відмиванню коштів злочинного походження, прийняття необхідних нормативно-правових актів, узгодження положень таких актів між собою, чітку регламентацію процедури фінансового моніторингу, взаємодію органів влади тощо;

– визначення переліку протиправних дій, щодо яких держава формує політику протидії, шляхом розмежування понять «відмивання коштів злочинного походження» та «легалізація доходів, прихованих від оподаткування» тощо.

На жаль, наявність великої кількості правових інструментів у досить вузькій сфері свідчить про зарегульованість питання та про відсутність регулювання публічно-управлінського впливу на проблему протидії легалізації незаконних доходів.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, фінансові розслідування, легалізація доходів, протидія легалізації незаконних доходів.

Ukraine is pursuing a European course of development, trying to meet European and international standards, following the recommendations of such organizations fighting anti-money laundering, thus, in accordance with Ukrainian law, not only defines a virtual asset, but also counteracts the appointment of a service provider, related to the circulation of virtual assets of the status of the primary subject of financial monitoring.

In our opinion, it is worth paying attention to the experience of the United States, where some states require a special business license for service providers related to virtual assets. Taking such a measure will significantly strengthen control. For example, in New York there is *bitlicense*, which strengthens the directives on mandatory financial monitoring. Taxes on virtual assets can also partially solve the problem by strengthening control over turnover, but the price for this is too high.

And if we talk about the general counteraction to the phenomenon of money laundering, we should not only focus on counteracting the phenomenon itself, as demonstrated in the law on prevention and counteraction to money laundering, but also early prevention measures are extremely important.

Based on the study of international experience, we propose the following areas of public policy:

– legislative certainty on organizational and legal principles of combating money laundering, adoption of necessary regulations, coordination of provisions of such acts, clear regulation of financial monitoring procedures, cooperation of authorities, etc.;

– definition of the list of illegal actions in respect of which the state forms a policy of counteraction, by distinguishing between the concepts of "money laundering" and "legalization of income hidden from taxation", etc.

Unfortunately, the presence of a large number of legal instruments in a rather narrow area indicates the over-regulation of the issue, and consequently the lack of regulation of public administration influence on the problem of combating money laundering.

Key words: financial monitoring, financial investigations, money laundering, counteraction to money laundering.

Із проблемою «брудних» грошей у різний час тією чи іншою мірою зіштовхнулися більшість держав світу. Водночас відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, – один із яскравих прикладів того, як швидко орієнтуються злочинці у прогалинах законодавства різних держав. Відсутність адекватної реакції національних юрисдикцій і недостатній розвиток міжнародного співробітництва привели на первинному етапі до практичної безкарності учасників організованих злочинних формувань, що легалізували доходи, отримані від кримінального бізнесу, насамперед операцій із наркотиками.

Відмивання грошей не можна назвати одним із нових проявів глобалізації чи інших світових процесів, оскільки

злочинність, яка зумовлює легалізацію отриманих незаконних доходів, вже досить широко вивчена науковцями-юристами, однак як окрема глобальна проблема з погляду державного регулювання стала розглядатися на офіційному рівні порівняно нещодавно – з 1989 р., коли на Паризькому саміті Великої Сімки (G-7) було прийнято рішення про організацію міжнародного органу, що координує зусилля усіх зацікавлених держав із протидії відмиванню грошей. Відтоді договірне й інституційне поле міжнародного співробітництва стало розширюватися, про підтримку глобальних ініціатив заявила низка впливових міжнародних організацій, таких як ООН, МВФ, Група

Світового банку, що вилилося у розробку спеціальних програм, рекомендацій, створення різноманітних комісій і комітетів.

Залучення уваги науковців, політиків, журналістів до нових світових процесів у питаннях протидії відмиванню грошей здійснювалося паралельно до своєрідного розширення орієнтирів у вивченні явищ, пов'язаних із міжнародною фінансовою безпекою.

Серед учених, котрі досліджували це питання, можна виокремити: І. Богданова, З. Варналія, О. Гойчук, О. Глущенко, Б. Данилишина, Я. Жаліло, С. Лепського, М. Корецького, О. Користіна, В. Некрасова, А. Падалку, І. Семенен, Т. Тищук, С. Чернявського та ін., котрі заклали міцне підґрунтя для подальшого наукового опрацювання питання.

Метою роботи є визначення основних тенденцій і засад міжнародного співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, з'ясування перспектив розвитку міжнародного співробітництва України у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів.

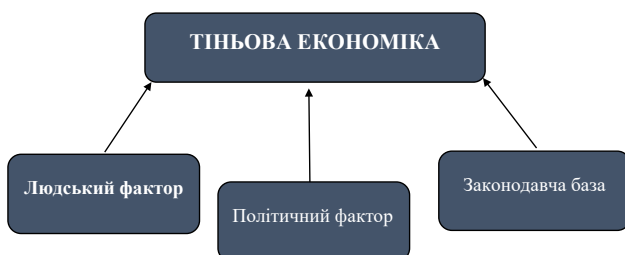
Зазначимо, що фінансова злочинність у сфері протидії легалізації злочинних доходів має різну спрямованість, а економічний стимул є головною рушійною силою здійснення значної кількості таких злочинів. «Уміючи працювати з фінансовими слідами злочину, правоохоронні органи отримують додаткові інструменти у боротьбі зі злочинністю», – зазначив Дж. Робінсон, який був відомим англійським фахівцем у сфері боротьби з «відмиванням» грошей [5, с. 191]. Тобто головною метою виявлення та розслідування економічних злочинів є всебічне та структуроване їх дослідження. Такі заходи сприятимуть протидії основним загрозам у фінансово-економічній сфері та будуть направлені на підтримання економічної безпеки через механізм ефективного виконання завдань інституту фінансових розслідувань.

Доречно буде розглянути такі фактори, що служать причинами розвитку тіншової сфери економіки в Україні на сучасному етапі:

1. Соціально-психологічний фактор. Із психологічного погляду слід виділити низку негативних особистих людських якостей, причиною розвитку яких стало знецінення моральних установ у соціумі. Під впливом егоцентризму людини у сучасному середовищі характерно використовувати своє становище в особистих цілях, котрі суперечать загальним цілям і розвитку суспільства. Цей фактор слід розуміти як фундаментальний, такий, що мотивує до використання можливостей тіншової, злочинної економіки.

2. Лобіювання. Через ціль, яку ставить перед собою суб'єкти тіншової економіки, між ними й органами державної влади утворюються специфічні взаємовідносини, котрі можна назвати паразитизмом. Впливові злочинні структури для закріплення свого становища проникають до вищих державних органів, де можуть безперешкодно та комфортно контролювати сферу тіншових фінансів.

3. Законодавча сфера. В Україні зараз робляться спроби відповідати умовам міжнародних організацій під впливом курсу до Європейського Союзу. Законодавча база у сфері протидії зазнає постійних змін, але стислі строки тиснуть, реформа повільно та впевнено перетворюється на фікцію та зустрічається з низкою суперечностей і колізій. Все це сприяє інтересам тіншової економіки [8].

Кількість схем для переказу брудних фінансів у легальну економіку залежить виключно від креативності злочинців. Деякі з них є складним ланцюгом махінацій із фінансами через банківські рахунки. Хтось іде у ногу із часом, використовуючи міксери та віртуальні активи, а хтось по-старому, не переймаючись, перевозить гроші через державні кордони кур'єрами. Види та приклади, наведені нижче, мають головне значення.

Які цілі ставить перед собою процес відмивання грошей?

- 1) Приховування нелегальних джерел збагачення.
- 2) Набуття вигляду легальності отриманих незаконних доходів.
- 3) Забезпечення анонімності суб'єктам.
- 4) Ухилення від контролю з боку держави, у тому числі від податків.
- 5) Забезпечення доступності до фінансів після їх відмивання.

Для України боротьба з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, є одним із факторів, які гарантують економічну безпеку держави. Досвід 10 років після прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (2002 р.) [15] довів, що ефективна державна політика у цій сфері може бути розроблена і реалізована лише шляхом напрацювання системи заходів законодавчого характеру, спрямованих на унеможливлення (мінімізацію) злочинних дій в економіці. Безумовно, відповідної переорієнтації має зазнати і правоохоронна сфера – МВС, суди, прокуратура. Так само потрібно створити ефективну систему державного фінансового моніторингу (з функцією нагляду за фінансовими інститутами), налагодити взаємодію з міжнародними організаціями у цій сфері, вивчити та впровадити передовий зарубіжний досвід у сфері протидії легалізації брудних коштів.

Цілком логічно, що проблема організаційно-правового забезпечення протидії відмивання коштів є складною, багатofункціональною та багатогалузевою, і саме із цим пов'язаний різнопрофільний характер її вирішення. Отже, як кожне антисоціальне явище, відмивання коштів може бути подолане лише у межах раціональної державної політики, що визначально спрямована на досягнення таких цілей. По-перше, встановлення дійсного походження майнових цінностей, здобутих внаслідок вчинення різних злочинів. По-друге, врахування міжнародного характеру злочинної діяльності щодо легалізації злочинних доходів. По-третє, удосконалення законодавства щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом не тільки в Україні, але й в інших країнах. По-четверте, формування у суспільній свідомості сталого несприйняття таких злочинних дій, як легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом. По-п'яте, чітке нормативне закріплення термінологічних понять, правил і процедур, що характеризують злочинні дії, пов'язані з легалізацією.

Водночас Кримінальний кодекс України, який містить у розділі «Злочини у сфері господарської діяльності» ст. 209 «Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом», включає складні формулювання щодо розуміння, тлумачення і практичного застосування законодавчих новел і, зокрема, норми щодо відповідальності за легалізацію майна злочинного походження. З такою ситуацією пов'язана проблема декриміналізації злочинів як сучасна тенденція гуманізації кримінального законодавства й одночасно зворотна проблема криміналізації правопорушень у сфері легалізації тіншових доходів. У зв'язку із цим слід послатися на положення Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 р.), що визначає поняття злочинів, пов'язаних із відмиванням доходів (ст. 6), так: «Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для того, щоб дії, вчинені

навмисно, розглядалися внутрішнім законодавством як злочини, а саме:

- перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, з метою приховування або маскування незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, причетній до вчинення предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;
- приховування або маскування справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом із урахуванням її конституційних принципів і фундаментальних засад її правової системи;
- набуття, володіння або використання власності, усвідомлюючи під час отримання, що така власність була доходом;
- участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, пособництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого зі злочинів, визначених відповідно до цієї статті» [3].

Важливо виокремити ще один аспект вдосконалення державної політики протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, – створення умов для широкого суспільного несприйняття цього явища, громадське засудження та підтримка громадських рухів, які спрямовують діяльність на протидію легалізації «брудних грошей». Суттєвими перевагами діяльності громадських організацій є врахування їх пропозицій щодо термінологічного вдосконалення нормативної бази, наявність інтелектуального потенціалу, розвиток міжнародних контактів і врахування позитивного міжнародного досвіду протидії легалізації, здійснення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, адже саме громадські організації мають можливість впливати на причини появи «брудних грошей» – асоціальну поведінку та рівень злочинності, врешті-решт подолати сталій позитивний стереотип позивного ставлення (сприйняття) легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом (зокрема, до корупції).

Маємо усвідомлювати, що реальними загрозами діяльності щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є той факт, що це діяння завдає шкоди суспільним відносинам, які забезпечують легальну економічну діяльність, порушує принцип рівноправності суб'єктів економічної діяльності, руйнує основу чесного підприємництва, заснованого на законі; перешкоджає здійсненню орієнтованої на пріоритетні соціальні напрями економічної політики; сприяє створенню неконтрольованих грошових та інших майнових фондів, що потенційно можуть бути використані на шкоду суспільству, стимулює нелегальну («тіньову») економіку та заохочення невинуватого майнового розшарування населення.

У липні 1989 р. була створена Група фінансових дій проти відмивання грошей (FATF) [3]. FATF є міжурядовою організацією, яка займається розробкою та поширенням стратегії з боротьби з «відмиванням грошей» із метою недопущення використання таких доходів у злочинній діяльності й захисту в рамках закону економічної діяльності країні від «брудних» грошей. Запропонована цією організацією категорія відмивання грошей передбачала наявність фінансових дій, метою яких є перетворення або передача власності, коли відомо, що ця власність є наслідком злочину; з метою приховування або маскування незаконного походження власності чи надання допомоги будь-якій особі, котра втягнута у вчинення такого злочину; з метою уникнення правових наслідків дій особи, яка здійснює відмивання; приховування або маскування дійсного характеру, джерела, місцезнаходження, розташування, переміщення, прав власності або права власності; набуття, володіння або використання власності, коли на момент отримання відомо, що власність виникла внаслідок злочину або участі у такому злочині.

FATF розробила сорок рекомендацій щодо протидії відмиванню грошей. У рекомендаціях, зокрема, вказано, що кожна країна повинна:

- вжити необхідних заходів, у тому числі на законодавчому рівні, щоб визначити відмивання грошей як кримінальний злочин;
- поширити дії злочину з відмивання грошей, отриманих від торгівлі наркотиками, на злочини, пов'язані із серйозними правопорушеннями;
- визначати, які тяжкі злочини повинні бути встановлені як обґрунтування злочину з відмивання грошей;
- визначити, що кримінальну відповідальність повинні нести не тільки службовці, але й самі корпорації, а нормативні акти фінансових інститутів повинні розроблятися так, щоб не перешкоджати діям проти відмивання грошей. У цьому випадку фінансові установи повинні звертати особливу увагу на всі заплутані операції, на великі суми та незвичайні схеми операцій, що не мають очевидної економічної мети або очевидного законного характеру. У разі, коли фінансові установи підозрюють про злочинний характер виникнення коштів, вони зобов'язані своєчасно повідомити компетентні органи про свої підозри [4].

Утім, не всі країни вважають легалізацію тіньових доходів злочином. Серед таких країн – 15 європейських, 16 – Північної та Центральної Америки тощо. Це створює відповідні проблеми, адже сумарно обіг фінансових ресурсів у цій сфері становить від 500 мільярдів до 1,5 трильйона доларів США. Водночас слід звернути увагу на те, що кримінальне законодавство різних держав по-різному визначає коло діянь, відмивання доходів від яких є злочином. Кримінальне законодавство більшості держав визначає злочином відмивання доходів, отриманих від будь-яких незаконних дій (Росія, Казахстан); в інших до злочинів зараховують легалізацію доходів тільки від злочинів (Білорусія, Польща, Франція); у третіх вважають, що злочином є легалізація доходів лише від строго визначеного переліку діянь (Німеччина, Україна) [2].

Україна тримає європейський курс розвитку, намагається відповідати європейським і міжнародним стандартам, виконуючи рекомендації таких організацій, що ведуть боротьбу із відмиванням фінансів, таким чином відповідно до законів України надається визначення віртуального активу та створюється протидія завдяки призначенню постачальнику послуг, пов'язаних із обігом віртуальних активів, статусу первинного суб'єкта фінансового моніторингу. Безсумнівно, сам фактор діджиталізації закону, відповідності рекомендаціям FATF і спроби йти у ногу з часом не може не радувати, але все це розбивається об властивості криптовалюти, що у зв'язі з сервісами для міксування набувають повної анонімності, а самі сервіси ніколи не стануть видавати своїх користувачів, адже головним активом таких сервісів є їхня репутація.

«У 2020 р. кількість повідомлень про фінансові операції, що були отримані та взяті на облік Держфінмоніторингом від небанківських установ в електронному вигляді, зменшилася порівняно із 2019 р. на 55%». Розглянувши це питання під іншим кутом, можна допустити, що на статистику впливають знаходження альтернативних способів відмивання, наприклад, у сфері криптовалюти [1].

Система фінансового моніторингу працює відносно стабільно, і сам цей факт дає можливість спрогнозувати і подальше збільшення на динаміках злочинності у віртуальній сфері. У цьому простежується певна фікція, адже сам закон написаний, рекомендації виповнені, але можливості викривати та притягнути до відповідальності осіб просто не існує. Решта системи первинних суб'єктів фінмоніторингу працює відносно стабільно, і сам цей факт дає можливість спрогнозувати і подальше збільшення на динаміках злочинності у віртуальній сфері.

Авжеж, заборонити криптовалюту в державі було би нелогічним кроком, але наявного контролю очевидно

не вистачатиме. Які ж існують шляхи вирішення цього питання?

На нашу думку, варто звернути увагу на досвід США, де в окремих штатах зобов'язують отримати спеціальну бізнес-ліцензію постачальникам послуг, пов'язаним із віртуальним активом. Вживання такого заходу значно підсилить контроль. Наприклад у Нью-Йорку діє bitlicense, що посилює директиви обов'язкового фінансового моніторингу. Податки на віртуальний актив теж можуть частково вирішити питання підсиливши контроль за обігом, але ціна за це надто велика.

Якщо говорити про загальну протидію явищу легалізації коштів, то слід не тільки зосередитися на протидії самого явища, як це продемонстровано у законі про запобігання та протидію легалізації доходів, але й надзвичайно важливими є заходи раннього запобігання.

На основі дослідження міжнародного досвіду пропонуємо визначити такі напрями державної політики:

– законодавчу визначеність щодо організаційно-правових засад протидії відмиванню коштів злочинного походження, прийняття необхідних нормативно-правових актів, узгодження положень таких актів між собою, чітку регламентацію процедури фінансового моніторингу, взаємодію органів влади тощо;

– визначення переліку протиправних дій, щодо яких держава формує політику протидії, шляхом розмежування понять «відмивання коштів злочинного походження» та «легалізація доходів, прихованих від оподаткування» тощо.

На жаль, наявність великої кількості правових інструментів у досить вузькій сфері свідчить про зарегульованість питання, про відсутність регулювання публічно-управлінського впливу на проблему протидії легалізації

незаконних доходів. Складовими частинами публічно-управлінської діяльності у сфері запобігання та боротьби з відмиванням грошей в Україні мають бути:

По-перше, законодавче визначення понять «незаконні доходи», «злочинні доходи», «легалізація (відмивання) доходів, одержаних незаконним шляхом»; включення їх також до підзаконних і нормативних актів, котрі регламентують діяльність уповноважених органів.

По-друге, використання під час розробки законодавчих основ протидії легалізації незаконних доходів в Україні визнаних на міжнародному рівні норм і процедур їх пошуку, виявлення та конфіскації (з огляду на особливості вітчизняної правової системи відповідні визнані на міжнародному рівні норми не можуть бути безпосередньо інкорпоровані до законодавчих актів про боротьбу з відмиванням незаконних доходів).

По-третє, запровадження практики міжвідомчої розробки пропозицій щодо вдосконалення чи зміни законодавчих або нормативних актів, які забезпечують боротьбу з відмиванням «брудних» грошей.

По-четверте, боротьба з корупцією й організованою злочинністю в органах управління фінансово-банківською системою й у недержавних кредитно-фінансових структурах.

По-п'яте, взаємодія та координація зусиль правоохоронних і контролюючих органів у протидії відмиванню коштів, одержаних незаконним шляхом; контроль за дотриманням зобов'язань, передбачених угодами про таку взаємодію; створення багатofункціонального органу, який поєднав би досвід роботи кількох відомств, був здатний вирішити завдання, що виникають у разі необхідності вжити ефективні заходи з боротьби з відмиванням грошей, отриманих від злочинної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методи тіньової економіки. URL: <http://autofinances.ru/ekonomika/221-metody-tenevojeekonomiki.html>
2. Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму : Директива від 26 жовтня 2005 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_774.
3. Про затвердження Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2002 рік : Постанова від 15 травня 2002 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/676-2002-p>.
4. Про недопущення використання фінансової системи з метою легалізації злочинних грошових коштів : Директива від 10 червня 1991 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_148.
5. Конвенция Совета Европы об «отмывании», выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности. URL: http://www.conventions.ru/view_base.php?id=1085.
6. Reuter P., Edwin M. Truman. Chasing Dirty Money. Ed. Peterson, 2004. 248 p.